

Forfatter: Grundtvig, N. F. S.

Titel: OM GUEDELIGE FORSAMLINGER

Citation: Grundtvig, N. F. S.: "OM GUEDELIGE FORSAMLINGER", i Grundtvig, N. F. S.: *N. F. S. Grundtvigs udvalgte Skrifter*, Gyldendalske Boghandel, 1904-1909, s. 365.
Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-grundtvig04val-shoot-workid103203.pdf> (tilgået 11. maj 2021)

Anvendt udgave: N. F. S. Grundtvigs udvalgte Skrifter

↑
OM GUEDELIGE
FORSAMLINGER.

✕ IAaret 1825 aabnedes omsider den Kirkekamp, som Grundtviglænge havde pønset paa at faa i Gang mod Tidens Rationalister. Og det, som nu drev ham til det afgørende Skridt, var den Nød, hvori kristne Lægfolk rundt om i Riget var stedte. I de sidste Aarvar der hist og her begyndt et religiøst Røre hos jævne Almuesfolk, der gennem stærke Samvittighedskampe var bleven vakte, og somnu søgte deres Opbyggelse ved den gammeldags Kristendom, som deisær fandt i Morten Luthers Skrifter. De rationalistiske Præster saa'skævt til denne Bevægelse, og da den stadig voksede, greb de til detuheldige Vaaben at paakalde Politiets Hjælp imod de gudelige Forsamlinger, i Henhold til en Forordning af 1741, som forbød Lægfolk i større Tal at samles til Opbyggelse uden Præstens Medvirkning.

✕ Især paa Fyn, hvor den gudelige Vækkelse havde sit Hovedsædei Kertemindeegnen, var Forsamlingslivet og Politifølgelsen stærk, og bl. a. forefaldt der i *Ellinge* Sogn en Strid mellem Øvrigheden og de gudelige Vaktes, som spurgtes vidt, fordi Sagen kom for Overretten i København, og som første Gang for Alvor henledte Grundtvigs Opmærksomhed paa, hvor fortvivlet Stillingen i Grunden varfor mange af hans Trosfæller i Landet

✕ Præsten *Olivarius* havde anklaget en Del af sine Sognebørn, hvorimellem den senere bekendte Rasmus Ottosen, fordi de holdten gudelig Forsamling, og skønt de anklagede paastod, at de havdeanmeldt deres Forehavende til Præsten og havde faaet Tilsagn om, at han vilde komme tilstede, blev de dog sat under Tiltale for Overtrædelse af et Politiforbud og dømt ved Underretten. Denne Sagkom i Begyndelsen af Aaret 1825 for Overretten i København, ogdenne Begivenhed gav Grundtvig Anledning til at skrive nedenstaende Stykke i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn den 8. og 12. Februar 1825*.1

*

366

✕

Om gudelige Forsamlinger.

✕ Det er almindelig bekiendt, at der, paa den senere Tid, histog her i *Fyen*, yttre sig hos Almuen Hang til gudelige Forsamlinger udenfor Kirken, samt at adskillige Præster haveklaget derover til den verdslige Øvrighed, og derved bragt Endeel af deres Sognefolk under Tiltale for Retten. Det har altidværet mig en sørgelig Tanke, at Saadant skulde finde Sted, menret levende blev Sorgen, og dybt følte jeg mit Kald til at tale Samvittighedens og Kiærlighedens Sag, da jeg nyelig læste en Doms-Act over endeel Personer i *Ellinge* Sogn, der ikke varebeskyldte for mindste Uskikkelighed, men havde tvertimod, tildeels af Præsten, deres Anklager, de ærefuldeste Vidnesbyrd. Disse Mennesker havde nogle Gange, paa den roligste og ærbarste Maade, forsamlet sig til fælles Opbyggelse, da der, paa Klagefra Præsten, udgik et Politie-Forbud derimod; men da de, velikke uden Føie, meende, det kun grundede sig paa Forsømmelse af de ved Forordningen af 1741 befalede Regler, henvendte desig til Præsten, og udbad sig hans Nærværelse. Om han virkelig styrkede dem i deres Forsæt og lovede selv at komme i deres Forsamling, som de paastaae, tør Retten ikke afgjøre, da der mangler gyldigt Beviis, men den finder det dog ganske rimeligt, at han, ved tvetydige Ord, kan have givet dem Anledning til attrøe noget Saadani. Ikke desmindre blev de, der forsamledesig, tiltalte, og da det kun gjaldt om Overtrædelsen af et Politiforbud, troede Retten ei at burde anstille nogen Undersøgelse om den virkelige Beskaffenhed af de holdte Andagts-Øvelser, men holdt sig, desuagtet, berettiget til at erklære de Tiltalte for Tilhængere af den fanatiske Kiertemindesect o s. v.

✕ Hvorvidt nu denne Adfærd af Præsten og af Retten er lovlig, 367 maae de høiere Retter, for hvilke Sagen svæver, afgjøre, og jegvil undertrykke enhver Anmærkning, der herved paatrængersig, for ikke, maaskee, ved min Personlighed at skade den Sag, hvis Talsmand jeg er. Forvisset om, at det er vor landsfaderlige Regjerings Ønske at see det vanskelige Spørgsmaal om gudelige Forsamlinger upartisk drøftet, med Hensyn til detborgerlige Forhold, vil jeg her, som ærlig dansk Undersaat, bidrage min Skiærv dertil, og intet andet.

✕ Hvorvidt den Grund-Sætning at formilde Straffe-Lovene, udenmange Indskrænkninger, fortjener at anbefales, derom kan velvære grundet Uenighed, men ligesom det er unægteligt, at denmildeste Mening herom har i vore Dage fundet mest Medhold, saaledes er det vist ogsaa en afgjort Sag, at Straffe-Lovene eiuden høieste Nødvendighed bør *skiærpes*. Da nu Forordningen af 1741 aabenbar har til Hensigt ei at lægge Hindringer i Veien for gudelige Forsamlinger, men netop at bortrydde Hindringerne, ved, saavidt mueligt, at forebygge Uordener, og betage Præsterne al grundet Aarsag til Klage, saa opstaaer det Spørgsmaal, om det almindelige Bedste fordrer en skiærpet Lovgivning i denne Henseende, hvorved de gudelige Forsamlinger udenfor Kirken, blot som saadanne, gøres til Forbrydelser, som, hvis de ei ved Lovens Trudsel kan forebygges, maa alvorlig straffes?

⌘ Ved at besvare et saadant Spørgsmaal, i en Tid, der har havt *Tolerance*, tildeels endog grændseløs *Tolerance* til sit Løsen, befunder man sig nu vist nok i en ikke ringe Forlegenhed, og fristes lettelig til, uden videre Undersøgelse, at svare med det bestemteste *Nei*, og kun beraabe sig paa den saa almindeligerkiendte Sandhed, at hvad man vil troe, og hvor man vil søgesin Opbyggelse, er Noget, man kun skylder Gud og sin Samvittighed Regnskab for, saa det kun gælder om, ei, under Paaskudaf en særegen Tro eller Andagt, at begaae Forbrydelser, ellerforstyrre den borgerlige Orden. Imidlertid gaaer det dog ikkean at tage sig Spørgsmaalet saa let; thi paa den ene Side har Staten aldrig vedkiendt sig Tolerancen i en saadan Udstrækning, og paa den anden Side lærer Erfaring, at selv Tolerancens ivrigste Talsmænd tit ved en besynderlig Selv-Modsigelsepaastaae, at Staten vel bør tolerere den aabenbareste Vantroog Foragt for alle Opbyggelses-Midler, men ikke mindste Yttring af den Tro eller Andagt, der, efter deres Mening, er urigtig eller overdreven.

⌘ Man gjør da udentvivl her bedst i at vælge den længste Vei, 368 og begynde med det Spørgsmaal, om det er *rimeligt*, at Staten, hvis den ansaae de gudelige Forsamlinger for skadelige, ved Straffelove kunde gjøre dem sjeldnere og mindre skadelige; thi maatte dette Spørgsmaal, som jeg troer, besvares med *Nei*, da maa Øvrigheden finde, det nytter slet ikke, Alt hvad man opregner om en Tings Skadelighed, det nu engang er umueligt at hæmme, og som man derfor kun, ved aarvaagent Opsyn, maa stræbe at gjøre saa taaielig, som mueligt. Adspørge vi nu *Erfaringen*, som ene kan lære os, hvad *rimeligt* er, da veedvi, at lige fra Christendommens første Dage indtil de *Haugiske* Bevægelser i Norge, har ethvert Forsøg af den verdslige Øvrighed paa, med Magt, at undertrykke Yttringerne af etvaagnende religiøst Element ei blot været frugtesløst, men øiensynlig bidraget til at forstærke og udbrede det, hvad der naturligviis altid blev til største Skade for den Stat, der satte sig selvi fiendtligt Forhold til den Tro, der altid flytter Bierge. Jeg mener derfor virkelig, at om ogsaa Øvrigheden troede sig ligesaa fuldelig overbeviist om Skadeligheden af de gudelige Forsamlinger udenfor Kirken, som den er det om Skadeligheden af *Kroe-Gang* med Drik og Spil, med Svir og Sværm, saamaatte den dog svare de kirkelige Zeloter, som den svarer demoralske: kan I forvandle Statens Borgere, saa de blive bedre, skal det være os inderlig kiært, og at arbeide derpaa er eders Kald og Pligt; men vi maae nødvendig tage Menneskene, somde ere, og lade den Steen ligge, vi ei kan løfte, og derfor ei vilspilde Statens Kræfter paa at flytte. Saaledes troer jeg, Øvrighedens Viisdom maatte afvæbne Allarmisterne, endog naar denselv ansaae Hang til gudelige Forsamlinger for lige saa storen Pestilentse, som herskende Lyst til at fordrive sin Tid ogfordærve sig selv i Kroer og Kipper; ja, var det endog mueligt, hvad dog vel Ingen vil paastaae, at de gudelige Forsamlinger maatte være en fornuftig Øvrighed vederstyggeligere end de meest ugudelige, saa maatte Klogskab dog vel fraraade at forkynde et Element aaben Feide, som, hvad detsaa ellers er, unægtelig har viist sig at være det *stærkeste* af alle dem, der giærede i Menneske-Samfundet, saa at selv iden frivoleste Tid og i den letsindigste Kreds, en *Napoleon* maatte bekiende sin Afmagt til at tvinge dette Elements Bevægelser!

⌘ Dog, skiøndt jeg troer, denne Betragtning maatte være Noktil at vise, en Stat langt heller skulde formilde end skiærpe sin Lovgivning i Henseende til gudelige Forsamlinger, kan og vil 369 jeg dog ikke undlade at betragte Sagen fra den anden Side, og spørge: hvad Statsklogskab i denne Henseende maatte raadeen Øvrighed, som troede, at de gudelig Forsamlinger ved *Straffe-Love kunde hemmes*, og hvad enten jeg betragter Sagen i Almindelighed, eller under de nærværende Omstændigheder, kan jeg ikke skiønne rettere, end at den statskloge Øvrighed, langt fra at hade og frygte, maatte ynde og lykønske sig med alle de gudelige Forsamlinger, som, i *Christenheden*, med mindste Føie kan kaldes saa. Herom vil mannu vist nok, i Almindelighed, ei være nær saa enig med mig, som man nødes til at være det om den første Betragtning; men det behøves ikke heller, da det Første, i Politiken, maagjøre Udslaget, og jeg tør dog haabe, man, efterat have hørt mig, ligesaa rolig, som jeg taler, ei skal kunne kalde min Mening ugrundet.

⌘ Jeg mener nemlig, Øvrigheden gjorde vel i, at betragte enhver gudelig Forsamling, den ei selv har foranlediget, som *enselskabelig Forlystelse*, hvori Endeel af Folket søger sin Opmuntring og Vederkvægelse, medens Andre søge deres ved Skue-Spil, Kort-Spil, Strænge-Leg, Giæste-Bud, eller hvad Andet Menneskens Børn kan forlystes ved at nyde i Fællesskab, og, uden nu at tale nogen Forlystelse for nær, tør man dog vel paastaae, der er ingen af dem, ved hvis almindelige Udbredelse Staten vover mindre og kan vente at vinde mere, end af Samlingerne til fælles Opbyggelse. At der ogsaa ved dem kan foregaae Uordener, ja, at de endog, naar en sværmende Aand behersker dem, kan give Anledning til Forbrydelser, hvem vilnægte det, og hvor kan det anderledes være, da jo alt Saadanti Verden er, som det bruges til; men kan Nogen virkelig for Alvor paastaae, at selv de anstændigste Forlystelser kan tænkes almindelige, uden at der foregik nogen Uorden, og uden at deri slette Gemytter foranlediges onde Tanker og Forsætter, ellermaa man ikke dog tilstaae, at mellem alle Selskaber give de gudelige mindst Anledning til Ondt. Og hvad siger nu ikke *Erfaringen*, den lille og den store, den daglige og den historiske? Maa den ikke sige: det er vel et stort Spørgsmaal, omde Fleste, der saaledes sætte deres Glæde i gudelige Forsamlinger, derved blive bedre Mennesker, men der er intet Spørgsmaalom, at de, i det Mindste for en Tid, blive bedre Borgere, og tilbagegive Staten en Deel af de Kræfter, som ved de støiende Glæder og de sædvanlige Forlystelser bortødsles. Den Alvorlighed og udvortes Ærbarhed, den Modbydelighed for Verdens 370 vilde Væsen, og den idelige Beskiæftigelse med oversandselige Gienstande, som pleier at være Hoved-Trækket hos dem, manspotviis kalder de *Hellige*, var ikke blot hos de Bedste af Deeltagerne, men vel *en dnu meer hos de Værste* en Vinding for Staten, som derved fik langt færre Forbrydere, langt flere ordenlige, arbeidsomme og

nyttige Borgere. Man tænkesaaledes kun paa, hvad *Qvækerne* have været, og tildeels endnu ere, for *England og Nord-Amerika*, eller man underrette sig om, hvad Vidnesbyrd Haugianerne i Norge fik af Venner og Fiender, saasnart man vandt Rolighed nok til upartisk at drøfte Sagen, og da dømme man, om min Paastand er grundet, at selv naar Staten troede det mueligt med Magt at undertrykke de gudelige Forsamlinger, skulde den dog aldrig finde det klogt.¹

× Saaledes i Almindelighed, men nu under nærværende Omstændigheder! At hvad der i det Hele er umueligt eller uklogt, ogsaa er det i det Enkelte, følger af sig selv; men Omstændighederne kan bidrage saare meget til at hindre eller lette Indsigten i Stats-Sagers Behandling, og jeg troer, de nærværende Omstændigheder ret ere skikkede til at gjøre hine Paastande idenne Sag indlysende. Naar skulde det vel være mindre mueligt med Magt at undertrykke en religjøs Bevægelse, end paa en Tid, da man, fra Øverst til Nederst, langt klarere end nogensinde før, indseer, at Troen og alle dens Ytringer, inden for de ellers i Staten lovlige Grændser, er Noget, intet Menneske engang *maa ville beherske* hos Andre, er i Grunden ingen Stats- men en Sam vittigheds-Sag, paa en Tid, da det er almindelig indseet, og, vi maa jo lægge til, paa en Tid, da man kun altfor gjerne, selv til Trods for overveiende Grunde, holderhaardnakket fast ved sin Mening? Naar skulde det nu heller, allerede derfor, være mindre klogt at bruge Magt mod de gudelige Forsamlinger, og naar, maa jeg lægge til, havde Staten demøiensynligere behov! Om Staten nemlig behøver Religionen, derom er den vel manges endnu ikke ret, efter den overilede Benægtelse, blevet enig med sig selv; men at den behøver Rolighed, Nøisomhed, Lydighed, Tarvelighed, Ærbarhed og det Hele, hvad man kalder Sædelighed og Skikkelighed, som den ei selv kan frembringe, men kun eftertrage ved Kirken, og *

371 understøtte ved Love, det vil man uden tvivl indrømme. Og naar da nu, paa en Tid, da alle statskloge Folk maa grue for den Svækkelse og indvortes Opløsning, den Mangel paa Ærlighed og Ærbarhed, den Jagt efter Vinding og Nydelse, de koste, hvad de vil, den Misfornøielse med det Nærværende og fortvivlede Betragtning af det Tilkommende, som kun er alt for øiensynlige, naar paa en saadan Tid det vaagnende religjøse Element, som, efter alle Tidens Erfaring, ene kan bringe Menneske-Livet i en taalelig Lige-Vægt, naar det, siger jeg, ei findersig tilfredsstillet, maaskee end ikke tiltalt i *Kirken*, hvad skulde da vel Staten ønske, naar det ogsaa blot kom derpaa: enten at dette kraftige, for Staten saa velgjørende Element skulde hændes igjen, eller søge sin Næring, hvor det kan findes! Var den Danske Regjering for 100 Aar siden saa erfaringsklog, at den ei vilde bekæmpe de gudelige Forsamlinger, uagtet dengang let kunde synes unødvendige, ja, vel endog skadelige, sikkert vil den da, besjælet af samme landsfaderlige Mildhed, nu betragte dem i et end gunstigere Lys, da levende Religjøsitet er vort aabenbare Savn, og da det umuelig kan være andet, end at *det religjøse Element*, som oplivede vore Fædre, naar det vaagner, maa manges endnu findes sig fremmed i Kirken. Det være nemlig godt eller ondt, glædeligt eller sørgeligt, saa er det vist, at *Theologien*, og den deraf udgaaende *Kirke-Tjeneste*, har i det sidste Aarhundrede lidt en Forandring, saa stor, at hvem der har gammeldags Christendom, vanskelig kan finde sig opbygget men lettelig forarget deraf. Under denne Forandring tabte Kirken aabenbar næsten sin hele Indflydelse paa Folket, og det saa meget nødvendiggjorte, som det kolde og tvungne Bog-Sprog, der nu i Kirken blev det herskende, var for Almuen hardtad saa godt som Latin, og hvor kan det nu andet være, naar gammeldags luthersk Christendom vaagner hos Folket, end at de smertelig maa opdage, hvilken himmelhøi Forskjel der, baade i Materie og Form, er mellem Luthers og de nu almindelige Prædikener! Herved opstaaer, med den strængeste Nødvendighed, Trang til gudelige Forsamlinger udenfor Kirken, og saadanne Surrogater, for en gammeldags luthersk Kirke, ere, efter Alt, hvad jeg veed, *de fynske* gudelige Forsamlinger, hvor *Luthers Postil* for det Meste fører Ordet. At der nu, paa denne Maade, saare let kan opkomme en ubehagelig Spænding mellem en Præst og en Deel af hans Sogne-Folk, er begribeligt nok; men aldrig kan den vist nok have værre, for Staten skadeligere Følger, end naar Præsten, 372 blot ved at erklære sine Sogne-Folk for *Kjætttere og Fanatiker*[e], kan faae dem tiltalte og afstraffede som saadanne; thi hvad maatte dog ikke Almuen tænke, naar den var sig bevidst kun at have øst sin Christendom og Opbyggelse af den Danske Bibel, af Luthers og andre berømte Læreres Skrifter, og hørde sig derfor kaldt en *fanatisk Sect*! Sandelig, er det i Almindelighed klogt at skaane de gudelige Forsamlinger, daskjønner jeg ikke rettere, end at her, hvor Talen synes at være om de religjøse *Grund-Sætninger*, Statens Love selv hellige, og om Forsamlinger, man efter Lovene umuelig kan paatale, uden at kløve Formaliteter, her kan intet Spørgsmaal være om, hvilket Partie den verdslige Øvrighed vil tage, saasnart Sagen bliver upartisk fremstilt og behørig oplyst. Dette har imidlertid sin store Vanskelighed paa en Tid, da de lærde Theologer saa ganske have slaaet Haanden af den gammeldags lutherske Christendom og Andagt, at neppe de, end sige da Mængden af deres Discipler, kjende den igjen, og kalde derfor lettelig det en for Staten farlig Fanatisme, som dog kun er et Glimt af, hvad vore Fædre, med Luther, kaldte christelig Tro og ret Forstand, og hvis velgjørende Virkninger den danske Stat har, igjennem Aarhundreder, for godt erfaret til at finde det farligt. At nu Amtmænd og Herreds-Fogeder skulde, bedre end Præsterne, forstaae at skille gammeldags Christendom fra Fanatisme, kan man hverken vente, eller med Billighed forlange, ogsaaledes kan det lettelig skee, at Regjeringen bestandig hører kun den ene Part, som, dels ved sin egen Indvikling i Sagen, dels af Mangel paa ret kirkehistorisk Kundskab og Indsigt, nødvendig maa betragte de gudelige Forsamlinger i et urigtigt Lys. Denne Betragtning er det, som har bevæget mig til at gribe Pennen i denne Sag, og med al muelig Upartiskhed fremstille den i sin sande Sammenhæng, og jeg vil gjøre det offentlig, for at Andre kan sætte til, hvad de synes, her fattes, og modsige, hvad de troe, er urigtigt; thi er det mig i nogen Ting blot om det *Rette, det Klogeste* og det *Bedste* at gjøre, da maadet nødvendig være her, hvor

jeg taler til Forsvar for Noget, jeg selv i Grunden slet ikke ynder, men maa, som Menneske, ønske mildt behandlet, og, som Historiker, anbefale til Statensgunstige Opmærksomhed.

⌘ Om det virkelig er mit Alvor, at jeg i Grunden ikke ynder degudelige Forsamlinger, Menig-Mand selv anstiller, og hvis Hoved-Hensigt er indbyrdes Opbyggelse, det kan vist nok være Staten ligegyldigt, da det ikke er min Mening, men mine Grunde, 373 det er værdt at agte paa; men hvem der har læst mine historiske Skrifter, vil neppe tvivle om, at slige gudelige Forsamlinger virkelig i mine Øine kun ere maadelige Surrogater for det kirkelige Liv, og kun maadelige Plante-Skoler for sand Guds frygt, Ydmyghed og Kjærlighed. Kirke-Historien har nemlig lært mig, at en vis sygelig Pietisme, i slige Forsamlinger, saare let parrer sig med forskruede Indfald, Ringe-Agt for Lære-standen, og omsider for *Skriften* selv, og derfor har jeg aldrig tilraadt men snarere fraraadt dem, og, i de Aar, jeg, som Præst, var uden for Kirken, maaskee endog med overdreven Ængstelighed, skyet Alt, hvad der kunde have mindste Skin af noget Saadant. Men her er jo Spørgsmaalet ikke om, hvad vi anseer for tjenligst til sand Christendoms Udbredelse og Vedligeholdelse, hvorom enhver af os maa dømmes, som han har Tro og Forstand til; Spørgsmaalet er kun, hvad vi, som de Statensboglærde Tjenere, der bedst maae kjende det religiøse Element, hvad vi bør raade Staten at gjøre, naar der ytrer sig Hang til saadanne gudelige Forsamlinger; om vi da skal raade den at slaae til med Sværd, eller at see til med Rolighed! Det *Sidsteraader* jeg, med den fuldeste, paa hele Menneske-Historiengrundede Overbeviisning, at det er et Raad, ingen Stat nogensinde vil fortryde at have fulgt, og troer Nogen at kunne, medlige saa vel grundet Overbeviisning, raade til det Modsatte, da gjøre han det, ligesaa aabent og frimodig som jeg, mentroe kun ikke, det beviser noget, at slaae om sig med Phraser og Skjældsord, med Obskurantisme, Fanatisme, det gruelige Uhyre, og andet Sligt; thi her er ikke Spørgsmaalet om, hvor den sande, oplyste Christendom findes, en Undersøgelse, som, foretaget efter Danske Lov, neppe heller vildevære alle Præster behagelig; her er kun Spørgsmaalet: hvad Staten gjør klogest i: at komme Olie i Saaret, eller kaste den illden?

⌘ Men, vil man vel sige, er ikke dog *Fanatisme* noget Farligt og Grueligt, som den verdslige Øvrighed, uden Spørgsmaalom, hvad det kan nytte, maa paa det Alvorligste bestride og stræbe at hemme!

⌘ Hertil maa jeg svare, at det er stor Skade, naar *Konst-Ord*, som, under Tidens Løb, skifte Bemærkelse, have indsneget sig i Lov-Sproget, og det er desværre Tilfældet med Ordet: *Fanatisme*; thi hvad der er Mord, Tyverie, Bedragerie og andet Sligt, det veed man, men hvad der er Fanatisme, derom kan trættes uendelig, fordi det er et *Konst-Ord*, som ingen bestemt Bemærkelse har og kan derfor bruges i høist forskjellig Betydning. Herved er nu, fornuftigviis, ikke andet at gjøre, end enten at ombytte dette Ord i Loven med et Andet, der, ligesom Mord og Tyverie, har en bestemt og fast Bemærkelse, eller ogsaa undersøge, hvad man forstod ved Ordet, da man satte det i Loven, og hvad der maa forståes ved det, naar det skal være Navnet paa en borgerlig Brøde. Undersøge vi nu, paa den historiske Vei, hvad man i Christenheden har kaldt *Fanatisme*, da finde vi, at man først med dette Ord (laant af *fanum* dvs. et Afguds-Tempel) betegnede den hedenske Præste-Pøbels Raserie, som, med Ild og Sværd, vilde udrydde de Christne, fordi Christendommens Udbredelse gjorde Templerne tomme og Offerne smaa. Siden kaldte man ogsaa *Mahomed's Lære fanatisk*, fordi den vilde udbredes ved Sværdet, og? i Reformations-Tiden, kaldte man dem *fanatiske*, som, tvertimod Skriften, tilsidesatte Ærbødigheden for den verdslige Øvrighed, og vilde, under Foregivende af guddommelig Indskydelse, have Ret til at vende op og ned paa det borgerlige Forhold efter eget Tykke. I den *sidste Bemærkelse* var det naturligviis, Ordet fik *juridisk* Vigtighed, og det er da et overflødig Spørgsmaal, om Staten skal taale Fanatisme; thi det er aabenbart, at Staten ikke kan taale, hvad Loven kalder *Fanatisme*, da det er Ondskab eller Galskab, som, under Skin af Hellighed, prædiker Oprør, og Fanatisme i Loven betyder da ingen vis gudelig Retning, som Staten anseer for strafværdig, men enhver, mod den borgerlige Orden stridig Udsvævelse, enhver urolig *politisk* Retning af det religiøse Element.

⌘ Derimod blev det, under og efter den pietistiske Gjæring, iforrige Aarhundrede, mere og mere almindeligt, at kalde enhver Udsvævelse af det religiøse Element, som yttrede sig med nogen mærkelig Kraft, *Fanatisme*, saa Betydningen heraf blev: vildt, haardnakket Sværmerie, hvad enten saa Retningen var *politisk* eller ikke, ja, uden mindste Spørgsmaal om, enten den borgerlige Orden derved truedes eller befæstedes. I en Tid, dervar nogenlunde enig med sig selv om religiøs Ædruelighed, vilde det vel ikke gjort synderlig Forskjel, skjøndt det altid er en farlig Sag at udvide juridiske Udtryk i det Ubestemte; men i en saadan Tid, som den vi oplevede, maatte det have de sørgeligste Følger, naar Lov-Fortolkerne vilde under Fanatisme forståe Alt, hvad det herskende Parti i Literaturen faldt paa at kalde saa, eller stemple med Navn af vildt, haardnakket, farligt Sværmerie; thi derved stod Staten fare for, at laane sin Arm 375 til, hvad der slet ikke var bedre end Fortidens Kjætter-Forfølgelser, ja, kunde omsider komme til at straffe, som saakaldte *fanatiske*, de, i *politisk* Forstand, aller roligste og ædrueste Yttringer af den Troe og den Gudelighed, dens egne Love priste og paa det Stærkeste anbefalede. Det ligger nemlig i Sagens Natur, at saasart man ikke længer anseer den *politiske Retning* for det Characteristiske ved Fanatisme, men vil derved forståe alt vildt og haardnakket religiøst Sværmerie, da har Ordet ikke længer nogen vis Bemærkelse, betegner ikke længer Noget, der kan være Gjenstand for juridisk Undersøgelse, men Noget, der kun har theologisk og filosofisk Virkelighed, og kan derfor ligesaa lidt juridisk defineres, erkjendes og skjelnes, som hvad man ellers har kaldt *Kjætterie* og *Sværmerie*, Ord, der bestandig forandrer Gjenstand, efter deres Tanke-Gang, Tro eller Vantro, Klogskab eller Dumhed, der bruger dem, da Enhver naturligviis kalder det *Kjætterie*, der aabenbar strider mod *hans Tro*, og *Sværmerie*, hvad der vil overflyve *hans Tanke-Gang*, uden paa nogen Maade at rime sig dermed. Kom der nu

en Tid, og den kom, da det blev Moden i Literaturen at kalde omtrent Alt, hvad der ikke var haandgribeligt, Sværmerie, al gammeldags Christendom Overtro, al Nidkjærhed i dens Forkyndelse, som et usvigeligt Guds Ord, alkraftig Yttring af den Tro, at Christus aandelig er med sin Menighed alle Dage indtil Verdens Ende, og af den Overbeviisning, at det ei nytter et Menneske, om han vandt al Verden, naar han skulde lide Skade paa sin Sjæl, kom der en Tid, daalt Saadant sædvanlig kaldtes *Fanatisme*, og det ikke aleneer kaldt, men kaldes endnu daglig saa af Mange, hvad maatteda Følgen blive, naar man anvendte Lovstederne om Fanatisme meer eller mindre paa, hvad der for Øieblikket kaldtessaa, hvad andet end, at Staten kom i Modsigelse med sig selv, forbød og straffede Yttringen af, hvad dens egne Love indskjærpede og anbefalede.

✂ Det er da aabenbart, at enten maa Staten hylde den *catholske* Grundsætning, at lade sine *Præster* eller *Bisper* afgjøre, hvad der skal kaldes *Fanatisme*, og straffes som saadant, hvorved da Grunden lægges til et nyt Hierarchie, med alle sineKjætter-Forfølgelser og andre Rædsler, eller den maa holdehardt ved den *protestantiske* Grundsætning, at, hvilkeSkjælds-Ord end de religjøre Partier bruge mod hinanden, saaer dog for Staten kun det *Fanatisme*, som den, uden atspørge Bisper og Præster til Raads, selv kan erkjende paa den 376 *politiske*, mod Guds Ord stridende Retning! Jeg siger detderfor reent ud: naar Præster vil have den "verdslige Arm tilat forme deres Sogne-Folks Tro og Andagt efter deres Hoved, og naar de raabe paa *Fanatisme*, uden at kunne godtgjøre den politisk farlige Retning, da er de *Papister* i Grunden, hvor høitidelig de saa end *protestere* mod Navnet, og den statskloge Øvrighed vil da sikkert være døv for deresKlager!

N. F. S. Grundtvig.